

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

תנועות דתיות חדשות בישראל: הרא קרישנה

אוקטובר 2016

www.meida-center.org.il

מבוא ותקציר

Hare Krishna, International society for בשמות בעולם בתנועת הרא קרישנה מזוהה ב-16 בחבל בנגל שבמזרח הודו, בתוך זרם הוֹיֶשְׁנָה בתרבות ההודית ונסמכת מבחינה תיאולוגית על כתבי ה-"בהגווד-גיטה". התנועה רואה בקרישנה אל אחד ויחיד, ואת המקדישים עצמם לאל זה, קרי לתודעה הפילוסופית ולפרקטיקה הנגזרת מהכתבים העתיקים, היא מכנה "דבֵּקִים" (Devotees).

התנועה הגיעה למערב באמצעות Srima Prabhupada, גורו הודי ונצר לשרשרת ארוכה של מורים בתודעת קרישנה. שרילה פרבהופאדה נשלח מהודו לארה"ב בשנת 1965 על ידי מורהו, בהקטיסיֶדְהָאֶנְתָה סְרֶסְוִתִי (בן לשושלת הוראה מוסמכת בזרם הוֹיֶשְׁנָה). בארה"ב פרבהופאדה לימד, כתב ותרגם ספרים שהתבססו על ה-*בהגווד-גיטה* וביסס את הפרקטיקה של שירת מנטרת "הרא קרישנה" המסורתית (שירת שמות האל) ברחובות ובפארקים בערים מרכזיות. תנועת ISKCON הוקמה על ידו בארה"ב בשנת 1966 והתפשטה ברחבי העולם במהירות; שרילה פרבהופאדה הכריזמטי הרצה ולימד בכל אמריקה הצפונית, באירופה, אמריקה הלטינית, אוסטרליה ומזרח אסיה. במדינות שבהן ביקר הגורו הוקמו מקדשים, קהילות ומוסדות חינוכיים של התנועה וכך נפוצה תודעת קרישנה והצטרפו אליה דבקים נוספים.

בישראל החלו ניסיונות להקים גרעין של ISKCON בשנות ה-70 של המאה הקודמת ובשנת 1977 הוקם מרכז רשמי ראשון של התנועה. במהלך שנות ה-80 הצטרפו אל התנועה דבקים נוספים, אשר קיבלו על עצמם את הדרכתו הרוחנית של הגורו Bhagavan Swami מטעם ISKCON. בסוף שנות ה-90, כאשר האחרון עזב את התנועה העולמית, נוצר פיצול בתנועה הישראלית: זוג מתרגלים וותיקים בשם דורית וגד לובן עברו ליישוב חריש, שם הצטרפו אליהם דבקי קרישנה נוספים. מתרגל וותיק נוסף בשם ג'גדיש (Jagadish) עבר להתגורר באריאל והקים בה קבוצה מקבילה. כיום, תודעת קרישנה פועלת בארץ בשני אופנים – הראשון הוא אינדיבידואליסטי וכולל דבקים אשר לומדים ומתרגלים את תודעת קרישנה בצורה עצמאית. האופן השני הוא קולקטיבי ומתייחס לשתי הקבוצות הנ"ל. הקבוצות באריאל ובחריש פועלות בנפרד ומיישמות את הפרקטיקות של התנועה באופן מעט שונה.

אי.ס.ק.ו.ן ישראל – הקבוצה באריאל

הרוב המוחלט של הדבקים בקבוצה זו הם יוצאי בריה"מ לשעבר ולצד אירועים משותפים הם מקיימים חיים נפרדים במסגרות משפחתיות. עם זאת, מספר מצומצם של דבקים שאינם חיים במסגרת משפחתית חולקים דירה בעיר. הקבוצה אינה מתאפיינת במבנה ארגוני היררכי עם מנהיג רוחני יחיד. אחד הפעילים בקבוצה טוען כי לא ניתן להצביע על הרכב סוציו אקונומי הומוגני בין חבריה. לדבריו, קשה גם להצביע על כמות משתתפים מדויקת, אך באירועים מרכזיים של הקבוצה משתתפים כ- 200-160 איש.

יוגה של אהבה – הקבוצה בחריש

הגרעין המרכזי של קבוצה זו הפועל ביישוב חריש שבשומרון מונה כ-40-50 איש, רובם בעלי משפחות. קבוצה זו פועלת כקהילה שיתופית, למעט בהיבט הכלכלי. הדבקים נפגשים מדי שבוע לארוחות, ללימוד ולקיום פרקטיקה רוחנית. הקהילה מונהגת על ידי בני הזוג דורית וגד לובן ומרבית חבריה הם ממעמד סוציו אקונומי בינוני ובעלי מקצועות חופשיים.

ביקורת והתנגדות לתנועה

מאז הקמתה, תנועת הרא קרישנה היא מושא להתנגדות ולביקורת בכל העולם. בישראל התנועה סומנה ככת על ידי המשטרה, משרד החינוך ומשרד הרווחה כבר בימיה הראשונים, בעיקר בהסתמך על ביקורות שהושמעו נגדה בארה"ב. לאורך השנים פעלו נגד הקבוצה ארגונים אנטי-כיתתיים כמו "יד לאחים" ו"המרכז לנפגעי כתות", והיא מתוארת ככת גם על ידי אמצעי התקשורת. כיום, עיקר הביקורת נגד התנועה מופנית אל הקבוצה בחריש ואל מנהיגיה. הטענה המרכזית המושמעת נגד הקבוצה היא כי תחת כותרת של התפתחות אישית, גד ודורית לובן טיפלו בחברי הקבוצה בטכניקות אלטרנטיביות לטיפול רגשי, שאין הם מוסמכים לעסוק בהן.

במרכז לנפגעי כתות טוענים כי השימוש בטכניקות האמורות בשילוב מדיניות של "הפרד ומשול" יצרו מעין שליטה פסיכולוגית של מנהיגי הקבוצה על הדבקים. מנגד, דבקים החברים בקבוצה בחריש טוענים כי צורת הטיפול האמורה כבר אינה בשימוש, כי אין בקבוצה שום ממד של שליטה וכי כל חבריה מנהלים את חייהם באופן אוטונומי.

1.....	מבוא ותקציר	
4.....	תנועות דתיות חדשות בישראל: הרא קרישנה	
4.....	כללי	1
4.....	אידיאולוגיה ותיאולוגיה	2
5.....	פרקטיקה	3
6.....	היסטוריה	4
7.....	התנועה בארץ	5
9.....	אי.ס.ק.ו.ן ישראל – הקבוצה באריאל	5.1
10.....	יוגה של אהבה – הקבוצה בחריש	5.2
11.....	תכניות לעתיד	5.3
11.....	ביקורת נגד התנועה	6
14.....	פרסומים על התנועה	7
14.....	ספרות של התנועה עצמה	7.1
14.....	אתרי אינטרנט של הקבוצה	7.2
15.....	כתבות בעיתונות	7.3
15.....	ספרות ביקורתית נגד התנועה	7.4
15.....	ספרות מחקרית על התנועה	7.5

תנועות דתיות חדשות בישראל: הרא קרישנה

1. כללי

תנועת הרא קרישנה (להלן: "התנועה") מזוהה בעולם בשמות Hare Krishna, Bhakti Yoga-I (ISKCON) International society for Krishna consciousness ובישראל נהוג לכנותה גם "תודעת קרישנה" ו"יוגה של אהבה".¹ התנועה שואבת את השראתה מתנועת הבהקטי, שצמחה במאה ה-16 בחבל בנגל שבמזרח הודו, בתוך זרם הַיִשְׁנָה בתרבות ההודית. התנועה הגיעה לארה"ב בשנות ה-60 של המאה ה-20 ובשנים אלה התפשטה ממנה גם אל מדינות מערביות נוספות. בשנות ה-70 הגיעה התנועה גם לישראל. במדינות רבות, לרבות ישראל, עוררה התנועה התנגדות ואף סומנה ככת. התנועה מזוהה בעיקר עם ההופעות הפומביות של חבריה, המכונים "דֵבִיקים" (Devotees)² המזמרים יחד ברחובות את המנטרה "הרא קרישנה...הרא הרא...הרא ראמה..." ורוקדים לצליליה.³

2. אידיאולוגיה ותיאולוגיה

תנועת הרא קרישנה נולדה מזרם הַיִשְׁנָה בתרבות ההודית. התיאולוגיה של התנועה שואבת את השראתה מהספרות הוודית⁴ ומה-*בהגווד-גיטה* שהיא חלק מאפוס ה-*המָהָאָבְהָאָרְטָה* - מן החיבורים הידועים בתרבות הודו.⁵ חיבור זה, שבלשנים סבורים כי נכתב בתקופה שבין 400 לפנה"ס ל-200 לפנה"ס, כתוב כדיאלוג בין האל קרישנה לידידו הנסיך הלוחם ארג'ונה⁶ והוא עוסק במושגים מטאפיזיים כגון אלוהים, נשמה, שחרור ועוד. הפרשנות של תנועת הרא קרישנה למהאבהארטה נמסרה על ידי שרשרת ארוכה

¹ שם זה מאפיין בעיקר את קהילת הרא קרישנה ביישוב חריש, שעל אודותיה נפרט בהמשך הדו"ח.
² בתנועה נוהגים לכנות devotee את מי שמקדיש עצמו לתודעת האל קרישנה. בישראל, חסידי התנועה תרגמו את המילה האנגלית לזו העברית "דֵבִיק/ה".

³ E, Bryant and M, Ekstrand. *The Hare Krishna Movement : The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. (New York : Columbia University Press, 2004).

⁴ טקסטים הודיים עתיקים המכילים ידע במגוון נושאים. הכוונה לרוב לארבעת הכתבים: ריג, סָאָמָה, אַתָּהָרָה וִיג'וּר. עוד ראו [באנציקלופדיה לדת וחברה](#), נדלה ביום 12.1.17 וכן [באנציקלופדיה האינטרנטית לפילוסופיה](#), נדלה ביום 12.1.17.

⁵ Fischetti. *The Ethnic Cultures of America*. (Washington: Educational Extension Systems, 1997), 267.

⁶ א, תאודור, מבוא ל"בהגווד גיטה", בתוך: *בהגווד גיטה*. תרגום: תאודור, א. (ירושלים: כרמל, 2002), 13.

של גורואים.⁷ בניגוד למסורת ההינדית, שבה קרישנה הוא אל אחד מני רבים, תנועת הרא קרישנה, השואבת כאמור ממסורת הבהקטי יוגה, רואה בקרישנה את התגלות האל העליון. תנועת הבהקטי, אשר נוסדה על ידי Caitanya Mahaprabhu (1486-1533), רואה את כלל בני האדם, ללא קשר לקסטה אליה נולדו או למעמד החברתי, הכלכלי או הדתי, כבעלי פוטנציאל לגאולה רוחנית. ישועה זו מתאפשרת על ידי דבקות בתודעת קרישנה.⁸

הכלל הראשוני בדבקות זו הוא פיתוח אהבה לאל. הדבקים רואים בקרישנה אל יחיד שהוא המקור לכל ו"כולל את הכול".⁹ האהבה לאל, מאמינים הדבקים, מאפשרת לאדם לוותר על האנוכיות שבו ולפתח תודעה של אהבה פנימית ואהבה לזולת.¹⁰ האל קרישנה, לפי מסורת זו, הוא אנרגיה מוחלטת המצויה בכל ובה בעת דמות נשגבת ומובחנת. גם שמו של קרישנה, לפי מסורת זו, הוא נשגב. לכן, חזרה על שמו מאפשרת לחוות את הווייתו.¹¹ המושג "תודעת קרישנה" מתייחס אם כך לתודעה אלוהית, טבעית ועמוקה המצויה בלב כל ישות חיה. חזרה על שמו של קרישנה היא שמאפשרת להעיר תודעה זו, כאהבת האלוהים,¹² ואילו תרגול בהקטי יוגה, שעליו נעמוד בהמשך, מאפשר שינוי תודעתי שמתבטא בפנימיותו של האדם ובמחויבותו לקהילה ולזולת.¹³

3. פרקטיקה

הפרקטיקה בתודעת קרישנה קרויה בהקטי יוגה. המילה "יוגה" בסנסקריט משמעה התחברות; ואילו "בהקטי" ניתן לתרגם כ"שירות אוהב / מסור". כך שלמעשה, בהקטי יוגה פירושה להתחבר לכוח עליון על ידי שירות אוהב ומסור.¹⁴ רעיון הבהקטי מבוסס על יחסים אישיים בין האדם המסור לאל ובין האל המשיב לו אהבה.¹⁵ המסירות מתבטאת בתרגול בהקטי יוגה והיא כוללת מדיטציה, שירת המנטרות של קרישנה;

⁷ "Studying Sacred Texts", Iskcon, מתוך אתר האינטרנט International Society for Krishna Consciousness, אין תאריך. גורו הוא מורה רוחני המשתייך לשושלת רצופה ומוסמכת של מורים.

⁸ E. Rochford. *Hare Krishna Transformed*. (New York: New York University Press, 2007), 9-10.

⁹ יוגה של אהבה, "שאלות ותשובות שגורות", מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, אין תאריך.

¹⁰ יוגה של אהבה. "שאלות ותשובות שגורות". מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, אין תאריך.

¹¹ ר, הנדלר, "שמות האל", מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, יוני, 2015.

¹² יוגה של אהבה, "שרילה פרבהופאדה", מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, מרץ 2011.

¹³ יוגה של אהבה. "שאלות ותשובות שגורות". מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, אין תאריך.

¹⁴ "Bhakti Yoga", Iskcon, מתוך אתר האינטרנט International Society for Krishna Consciousness, אין תאריך.

¹⁵ א, תאודור, מבוא ל"הבהגווד גיטה", בתוך: *הבהגווד גיטה*. תרגום: תאודור, א. (ירושלים: כרמל, 2002), 25.

לימוד טקסטים פילוסופיים; הימנעות מאכילת בשר; הימנעות מצריכת סמים, טבק ואלכוהול; הימנעות מהימורים וצניעות מינית (יחסי מין מותרים במסגרת נישואים ו/ או למטרת פריין בלבד).¹⁶

הדבקות בתודעת קרישנה אינה דורשת כי אדם הנולד או משתייך לדת מסוימת ימיר את דתו, היא גם אינה קובעת כי מי שנולד לזוג הורים הדבקים בתודעת קרישנה יהיה בעצמו "דבק מלידה". הדבקות, לפי תודעה זו, היא תרגול פרקטיקות של בהקטי יוגה, והיא שהופכת את האדם לדבק באל קרישנה.¹⁷ זאת ועוד, פרקטיקות אלה נתפסות כיוצרות את הקארמה של הדבק בהן. קארמה, לפי מסורת זו, פירושה פעילות; ואילו חוקי הקארמה הם שיוצרים את התגובה לפעילות זו. אדם הדבק בתודעת קרישנה, שפעילותו מעירה את אהבת האל, מזמן אל חייו תגובות דומות.¹⁸ זימון זה אינו תלוי בהגדרות דתיות כאלה או אחרות לפי דבקי קרישנה, כך שהדבקים אינם נדרשים להגדיר עצמם מבחינה דתית או באמצעות כל הגדרת זהות אחרת כדוגמת מין או לאום. תרגול הבהקטי יוגה, כמעורר ומייצר תודעה של אהבה, הוא שהופך אדם לדבק. יחד עם זאת, חשוב לציין כי הדבקות, על פי מסורת זו, היא באל קרישנה, כאל יחיד, ולכן עולה השאלה – עליה מתנהל וויכוח בין דבקים שונים – האם הדבק בתודעת קרישנה יכול להאמין במקביל בדת מונותאיסטית אחרת.

4. היסטוריה

במערב, תנועת הרא קרישנה מזוהה בעיקר בשם ISKCON, או בשמה המלא: International society for Krishna consciousness. שם זה ניתן לה על ידי מייסד התנועה בארה"ב, בהקטיוונדטה סוואמי (Bhaktivendata Swami), שהיה ידוע בקרב מאמיניו גם בשם שרילה פרבהופאדה (Srla Prabhupada). שרילה פרבהופאדה היה תלמידו של שרילה בהקטיסיידהאנתה סרסוטי, מורה הודי וכן לשושלת מורים מוסמכת בזרם הוֹיֶשְׁנָה.¹⁹ בשנת 1922 זיהה שרילה בהקטיסיידהאנתה סרסוטי את הכריזמה שניחן בה תלמידו וביקש ממנו להביא את תודעת קרישנה אל המערב. בשנת 1965, לאחר שתרגל ולימד את תודעת קרישנה בהודו שנים ארוכות, הגיע שרילה פרבהופאדה בן ה-69 לניו יורק והחל להוציא את המשימה אל הפועל: הוא לימד שעורים שהתבססו על

¹⁶ Fischetti. *The Ethnic Cultures of America*. (Washington: Educational Extension Systems, 1997), 267.

¹⁷ ר, הנדלר, "חידושה של היהדות", מתוך אתר האינטרנט [יוגה של אהבה](#), פברואר 2011.

¹⁸ ISKON, "karma", מתוך אתר האינטרנט [International Society for Krishna Consciousness](#), אין תאריך.

¹⁹ ר, הנדלר, "מהי תנועת הרא קרישנה", מתוך אתר האינטרנט [יוגה של אהבה](#), מרץ 2011.

הפילוסופיה של ה-בהגווד-גיטה, עסק בכתיבה ובתרגום והוביל את שירת מנטרת קרישנה המסורתית ברחובות ובפארקים מרכזיים בעיר. כל אלו התקבלו יפה בקרב "ילדי הפרחים" של אותה התקופה ובשנת 1966 הוקמה תנועת ISKCON²⁰, אשר תוך 4 שנים בלבד פתחה 24 מרכזי לימוד ותפילה בצפון אמריקה.²¹

תנועת ISKCON לא נשארה בגבולות צפון אמריקה בלבד והיא התפשטה למדינות נוספות. שרילה פרבהופאדה הרצה ולימד באירופה, אמריקה הלטינית, אוסטרליה ומזרח אסיה. בעזרת דבקים נוספים הוא הקים במדינות שבהן ביקר מקדשים, קהילות, מוסדות חינוכיים ואף מסעדות צמחוניות וכך הפיץ את תודעת קרישנה.²² בשנים הראשונות התנועה התפשטה במהירות וגייסה אליה עוד ועוד דבקים. בעקבות מותו של מייסד התנועה בשנת 1977, נוצר משבר מנהיגות. מורים רוחניים שניסו להיכנס לנעליו של שרילה פרבהופאדה ובקשו להנהיג את התנועה הואשמו בהיעדר בשלות רוחנית, בסמכותיות-יתר ועוד. וויכוחים פנים-תנועתיים אלו הובילו לשמועות על התנהגות לא נאותה מצד הגורואים השונים, דבר שמשך כלפי התנועה ביקורת מחוץ.²³

אחד הוויכוחים המרכזיים שעורר מותו של שרילה פרבהופאדה נגע לצורת החיים הראויה של הדבקים בתודעת קרישנה, וזאת מאחר שבמרכזי התנועה התפתחה צורת חיים שיתופית, שאינה מעודדת נישואין ורואה בגידול ילדים במשפחה גרעינית הסחת דעת ממחויבות רוחנית. עם השנים, תנועת ISKCON במערב עברה שינוי וכיום רוב דבקי קרישנה חיים במסגרת משפחות גרעיניות הכוללת גם ילדים ולא במסגרת שיתופית, ומתרגלים את תודעת קרישנה במפגשים המתקיימים במועדים קבועים.²⁴

5. התנועה בארץ

בישראל החלו ניסיונות להקים גרעין של ISKCON בשנות ה-70 של המאה הקודמת. בשנת 1977 הוקם מרכז רשמי של התנועה, אך בשנים הראשונות נטלו בו חלק חמישה דבקים בלבד.²⁵ במהלך שנות ה-80 הצטרפו אל התנועה יותר ויותר דבקים, אשר קיבלו

²⁰ Iskcon, "Founder-Acharya", מתוך אתר האינטרנט International Society for Krishna Consciousness, אין תאריך.

²¹ ר, הנדלר, "מהי תנועת הרא קרישנה", מתוך אתר האינטרנט יוגה של אהבה, מרץ 2011.

²² Ibid.

²³ D, G Bromley and D, Lary. *Krishna Consciousness in the West*. Lewisburg: (Bucknell University Press, 1989), 15.

²⁴ E. Rochford. *Hare Krishna Transformed*. (New York: New York University Press, 2007), 3-4.

²⁵ N. Zaidman- Dvir and S. Sharoti "The response of Israeli Society to New Religious Movements: ISKON and Teshuva". *Journal for the Scientific Study Of Religion* 31, No. 3 (1992): 283.

על עצמם את הדרכתו הרוחנית של הגורו²⁶ Bhagavan Swami, שארגון ISKCON העולמי צִוּת לישראל.²⁷ בסוף שנות ה-90, כאשר הגורו שליווה את ישראל עזב את התנועה העולמית, נוצר פיצול בגרעין התנועה בישראל. בשלב זה זוג מתרגלים וותיקים בשם דורית לובן (המכונה גם ורשבהנבי) וגד לובן (המכונה גם גונה אוואטאר), עברו ליישוב חריש יחד עם דבקי קרישנה נוספים; מתרגל וותיק נוסף בשם ג'גדיש (Jagadish) עבר להתגורר באריאל והקים בעיר זו קבוצה מקבילה.²⁸

תודעת קרישנה פועלת כיום בישראל בשני אופנים. האופן הראשון הוא אינדיבידואליסטי ובו דבקים מתרגלים בצורה עצמאית ולומדים טקסטים כיחידים. האופן השני הוא קולקטיבי ומתייחס לשתי הקבוצות שהתגבשו בחריש ובאריאל. הקבוצה בחריש מכונה "יוגה של אהבה". מעבר לפעילות הגרעין הקהילתי שלה ביישוב, היא מפעילה גם קבוצות לימוד בכל הארץ. הקבוצה השנייה מכנה את עצמה "הרא קרישנה" והיא רשומה כעמותה בשם "א.י.ס.ק.ו.ן - התנועה הבין לאומית למען תודעת קרישנה". פעילותה של קבוצה זו מרוכזת בעיקר בעיקר אריאל.²⁹ שתי הקבוצות פועלות כעמותות והן מצויות ברמות שונות של קשר עם ארגון ISKCON העולמי. אף שהן שואבות את הפרקטיקות, כללי המוסר וההתנהגות מאותם כתבים הגותיים, הן פועלות כקבוצות נפרדות ומתרגמות בדרכים מעט שונות את הפרקטיקות המסורתיות של הבהקטי יוגה, שעליהן נעמוד בהמשך. ננסה כעת לאפיין בקצרה כל אחת מהקבוצות.³⁰

²⁶ גורו הוא מורה רוחני הממשיך לשושלת רצופה ומוסמכת של מורים.

²⁷ בראיון שנערך עם אחת מחברות הקבוצה בחריש היא ציינה כי בשנות השמונים של המאה הקודמת תנועת ISKCON העולמית צוותה לכל מדינה גורו ספציפי. כיום, לדבריה, כל דבק בתנועת קרישנה רשאי לבחור את הגורו שלו בעצמו לפי צו מצפוני.

²⁸ מידע זה מבוסס על ראיונות עם דבק מהקבוצה באריאל ודבקה מהקבוצה בחריש. הראיונות מטעם מרכז מיד"ע נערכו במחצית השנייה של 2016.

²⁹ דבקי קרישנה מציינים כי קיימות גם קבוצות לימוד עצמאיות נוספות, אך שתי הקבוצות הנ"ל, הרשומות גם כעמותות, הן המאורגנות והממוסדות ביותר.

³⁰ המידע על הקבוצות נאסף באמצעות ראיונות עם דבקים פעילים בשתי הקבוצות וכן עם דבקים שפרשו מהן.

5.1. אי.ס.ק.ו.ן ישראל – הקבוצה באריאל³¹

קבוצה זו מצויה בקשר שוטף עם תנועת ISKCON העולמית, משתפת עמה פעולה ואף מביאה ארצה מורים רוחניים מטעמה. עיקר הפעילות מתקיים במרכז שהקבוצה מפעילה בעיר אריאל, אך הדבקים המתגוררים בכל רחבי הארץ מתרגלים את תודעת קרישנה גם בצורה עצמאית. בעבר, קבוצה זו הפעילה מרכז לימוד גם בתל אביב, אך הפסיקה את פעילותו מסיבות כלכליות. משיחה עם דבק בקבוצה עולה כי כל פעילות קבוצתית הדורשת קבלת החלטות, כגון ארגון פסטיבלים, הבאת מורים לארץ וכדומה היא וולונטרית באופייה ופתוחה לכל דבק המבקש ליטול חלק.

ככל הידוע הקבוצה אינה מתאפיינת במבנה ארגוני היררכי עם מנהיגות מרכזית. יחד עם זאת, הקבוצה רשומה כעמותה ומנוהלת על ידי Bala Krishna Das. בשיחה עם Bala Krishna Das בחודש אוקטובר 2016 עלה כי עבודתו נעשית באופן התנדבותי והעובדה שהוא מנהל את העמותה אינה מבחינה בינו ובין דבקים אחרים.

הרוב המוחלט של הדבקים בקבוצה זו הם יוצאי בריה"מ לשעבר. לטענתם, הקבוצה אינה מפלה מצטרפים שאינם עונים להגדרה זו, אך אחד המשתתפים ציין כי צורת הלימוד של הקבוצה והפרקטיקה היומיומית שלה מתאימות יותר לתרבות הרוסית והאוקראינית. החברים בקבוצה זו מדברים זה עם זה בשפה הרוסית וזו גם השפה היחידה המופיעה באתר האינטרנט שלה. לטענתו, לא ניתן לנקוב מספר מדויק של דבקים שלוקחים חלק בכלל הפעילויות באופן קבוע, אך בחגיגות גדולות, דוגמת פסטיבלים וחגים, מגיעים כ-160 עד 200 איש מכל רחבי הארץ. חברה בקבוצה בחריש מסכימה עם טענה זו ומוסיפה כי בין הדבקים של שתי הקבוצות קיים פער גדול במנטליות ובפרקטיקות התרגול; בעוד שהקבוצה באריאל מקפידה לשמר הריטואלים המסורתיים של התנועה כמו לבוש בבגדי סארי ושירה של מנטרת קרישנה ברחובות, הקבוצה בחריש, שעליה נרחיב בהמשך, אינה משמרת את קוד הלבוש המסורתי ואינה עוסקת בשירה, אלא מדגישה לימוד שמטרתו פיתוח תודעה רוחנית פנימית ויישומה והפצתה של תודעה זו בקהילה.

מבחינת רקע סוציו-אקונומי, חברי הקבוצה טוענים כי הקבוצה היא הטרוגנית ומורכבת ממבוגרים, נשים וגברים בגילאים שונים ובעלי רקע מגוון. חברי הקבוצה באריאל אינם מקיימים מסגרת שיתופית, אלא חיים בנפרד במסגרות משפחתיות שונות. עם זאת, חלק מן הדבקים באריאל שאינם בעלי משפחות חולקים דירה אחת, המשמשת בנוסף כמרכז פעילות ולימודים רוחניים עבור שאר הדבקים. הדבקים המשתייכים לקבוצה זו

³¹ אתר הקבוצה <http://iskcon.org.il>

נפגשים לשירה משותפת של מנטרת "הרא קרישנה" (חלקם מתרגלים זאת לבד בביתם), ללימוד משותף של טקסטים, לציון חגים, לצומות, מדיטציה ותפילות. בנוסף, חלק מהדברים נפגשים לשיר את מנטרת "הרא קרישנה" בלבוש מסורתי במקומות ציבוריים כגון חוף הים בתל אביב.

5.2. יוגה של אהבה – הקבוצה בחריש³²

הדברים הלוקחים חלק בפעילויות קבוצה זו חיים בכל רחבי הארץ, אך הגרעין המרכזי של הקבוצה מתגורר בחריש ומקיים חיים קהילתיים שיתופיים למעט ההיבט הכלכלי. קהילה זו מונה כ-40-50 איש, רובם בעלי משפחות עם ילדים, העוסקים במקצועות חופשיים ומשתייכים למעמד סוציו-אקונומי בינוני. מראיון עם שלושה חברי קהילה עולה כי ילדי היישוב משולבים במערכות החינוך של המועצה האזורית וחלקם לומדים בחינוך ביתי. כאמור, הקהילה אינה מהווה יחידה כלכלית שיתופית, אלא מורכבת ממשקי בית עצמאיים (משפחות, זוגות ובודדים) אשר נפגשים בעיקר בסופי שבוע, חגים ומועדים, אך מקיימים קשרים גם ברמה היומיומית. בימי שישי הקהילה נוהגת להיפגש לארוחות ערב משותפות ובימי שבת בבוקר לשעורי פילוסופיה. בנוסף, חברי הקבוצה חוגגים יחד חגים מרכזיים ותומכים זה בזה כחברים באותה קהילה רוחנית.

קהילה זו מונהגת, כאמור, על ידי בני הזוג דורית וגד לובן.³³ המורה המרכזית של הקבוצה היא דורית לובן, ותפקיד זה הוענק לה, לטענת חברים בקבוצה, מפני שהיא מתרגלת וותיקה ועתירת ידע. לובן מעבירה שעורים וחוגי בית במקומות שונים בארץ, ומקיימת שיחות ושעורים קבועים עם הדברים בקהילה בחריש. קבוצה זו מפעילה כאמור עמותה בשם "יוגה של אהבה", אשר מארגנת הרצאות, שעורים וחוגי בית בכל רחבי הארץ, מתרגמת ועורכת ספרות בנושאי תודעת קרישנה ומקדמת פרויקטים של חלוקת מזון צמחוני לנזקים.

מי שמבקש להצטרף לקהילת קרישנה בחריש אינו צריך לעמוד בקריטריונים פורמליים כאלה או אחרים. "זה בד"כ קורה בצורה טבעית", טוען אחד מחברי הקבוצה: "אם יש אנשים שיש להם עניין רוחני בקבוצה, לאט לאט נוצר קשר ומי שיש לו עניין בכך יכול לקחת בית ביישוב, להצטרף ולהשתתף בחיי הקהילה".

חברי הקבוצה טוענים כי לקבוצה קשרים הדוקים עם ארגון ISKCON העולמי. משיחה עם דבקה בתודעת קרישנה שחיה בעבר בקבוצה בחריש ומאדם נוסף המקורב לקבוצה,

³² אתר הקבוצה <http://www.yogaoflove.org>

³³ מן הראיונות עולה כי חברי הקהילה אינם מייחסים לדורית וגד לובן את הכינוי גורו. היחס אליהם הוא כאל תלמידים וותיקים.

עלה כי בין קבוצה זו לקבוצת ISKCON העולמית נתגלעו בעבר חילוקי דעות על רקע הפרקטיקות הטיפוליות הנהוגות בקבוצה שאליהן נתייחס בהמשך הדו"ח. עם זאת, מרואיינת אחרת טענה כי העובדה שארגון ISKCON העולמי מתיר פרשנויות שונות לתרגול תודעת קרישנה, היא שמאפשרת לקבוצה בחריש להמשיך לקיים שיתוף פעולה פורה עם התנועה העולמית לאורך זמן ללא חילוקי דעות עמוקים.³⁴

5.3. תכניות לעתיד

משיחה עם דבק בקבוצה באריאל עולה כי אין לקבוצה זו תכניות מיוחדות לעתיד, מלבד המשך הפעילות שהיא מקדמת גם היום. משיחה דומה עם דבק המתגורר בקהילה בחריש עולה כי עמותת "יוגה של אהבה" מבקשת אף היא להמשיך בפעילות שהיא מקיימת כיום, כדוגמת העברת שעורים בכל הארץ, עזרה לקהילה ועוד. מעבר לכך אין לה תכניות מוגדרות לעתיד.

6. ביקורת נגד התנועה

מאז הוקמה, הייתה תנועת הרא קרישנה מושא להתנגדות ולביקורת בכל העולם, היא הוגדרה במקומות רבים ככת והדבקים בה סומנו כמיסיונרים. בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, התנועה בלטה מאוד במרחב הציבורי בארה"ב, דבר שהוביל לגל ביקורת והתנגדות חריף. תנועות אנטי-כיתתיות שונות, בשיתוף פעולה עם אמצעי התקשורת, הציגו את תנועת הרא קרישנה ככת מאיימת אשר "שוטפת את מוחם" של אנשים מן השורה בכדי לקחת את כספם והופכת אותם למאמינים שוטים. ביקורת זו, שהחלה להישמע בשנות ה-70 של המאה ה-20 השפיעה על ההופעה של התנועה במרחב הציבורי, על אופני הפנייה לאנשים חדשים במטרה לגייסם ועל דרכי המכירה של ספרות התנועה.³⁵

נוסף על כך, עד שנות ה-80 של מאה זו, הועלו בארה"ב מספר לא מבוטל של האשמות בהזנחה ובהתעללות בילדים שחיו במסגרות שיתופיות של התנועה והתחנכו במוסדותיה. האשמות אלה הובילו בין היתר לשינוי כולל במבנה החינוכי והארגוני של התנועה; ממבנה שיתופי עם מוסדות חינוכיים סגורים, למבנה של משפחות גרעיניות

³⁴ נעשה ניסיון לפנות לארגון ISKON העולמי במטרה לקבל תגובה בנושא זה, אך לא התקבל מענה.

³⁵ E, Burke Rochford JR. "Airports, Conflict and Change in The Hare Krishna Movement". In: *The Hare Krishna Movement : The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. Editors: E, Bryant and M, Ekstrand. (New York : Columbia University Press, 2004), 282-284.

עצמאיות אשר משולבות בקהילה.³⁶ עוד בנושא זה ראו בדו"ח מרכז מיד"ע 'תנועות דתיות חדשות במשפט באירופה ובארה"ב'.

תנועת "הרא קרישנה" היא מושא להתנגדות וביקורת גם בישראל. בשנת 1982 נכתב דו"ח פנימי של משטרת ישראל הבוחן את מה שכונה שם "תופעת הכתות בישראל". בדו"ח זה תודעת קרישנה נכללה בין הקבוצות שהוגדרו ככתות, ולמרות שהדו"ח אינו מציין כי בקבוצה מתרחשת פעילות פלילית המצריכה פתיחה בהליכים משפטיים, הרי שהקבוצה סומנה כמקיימת פרקטיקות בעלות היבטים שליליים.³⁷ סימון זה ניכר בכל התייחסות של הרשויות אל התנועה מאז; בעקבות אותו דו"ח ובאותה השנה, הקים משרד החינוך והתרבות וועדה בין משרדית לבדיקת נושא הכתות, אשר התייחסה גם היא אל תנועת הרא קרישנה וסמנה אותה ככת. דו"ח זה, שגרסתו הסופית התפרסמה בשנת 1987, מתאר לאורך 5 עמודים את פעילות תנועת "הרא קרישנה" בארה"ב, בדגש על ההיבטים שזיכו אותה בביקורת. רק בפסקה האחרונה עוסק הדו"ח בקבוצה בישראל, ללא הרחבה על פעילותה,³⁸ דבר היוצר זיקה ברורה בין הקבוצה בישראל להיבטים השליליים של פעילות התנועה בארה"ב.

בשנת 2011 התפרסם דו"ח נוסף, הפעם מטעם משרד הרווחה, המבוסס בעיקר על הדוחות הקודמים ועל מידע נוסף שנאסף על ידי "המרכז לנפגעי כתות". בדו"ח זה קבוצת הרא קרישנה בחריש מופיעה כדוגמה לכת סגורה עם מבנה מנהיגותי היררכי.³⁹ לתנועת הרא קרישנה בישראל מתנגדים גם ארגונים אנטי-כיתתיים. הארגון הראשון שהתנגד לתנועה ופעל נגדה היה "יד לאחים", ארגון יהודי-אורתודוכסי ששם לו למטרה "להילחם במיסיון הנוצרי". לטענת דבקים בתודעת קרישנה, פעילים בארגון יד לאחים פעלו נגד התנועה מאז הקמתה. דבקים שונים טוענים כי בתחילת שנות ה-80 של המאה הקודמת פעילים ב-יד לאחים השחיתו צמיגי רכב, הבעירו אש סמוך למגורי

³⁶ E. Rochford. Hare Krishna Transformed. (New York: New York University Press, 2007), 3-4, 74-76.

³⁷ הדו"ח המלא פורסם באתר האינטרנט של המרכז לנפגעי כתות:
http://www.katot.org/KiDoc_Police1.asp

³⁸ הדו"ח המלא פורסם באתר האינטרנט של המרכז לנפגעי כתות:
[http://www.infokatot.com/image/users/39450/ftp/my_files/PDF\(2\)%20קרישנה%20הרא%20כתות/http://www.infokatot.com/image/users/39450/ftp/my_files/PDF.pdf](http://www.infokatot.com/image/users/39450/ftp/my_files/PDF(2)%20קרישנה%20הרא%20כתות/http://www.infokatot.com/image/users/39450/ftp/my_files/PDF.pdf)

³⁹ הדו"ח המלא פורסם באתר האינטרנט של המרכז לנפגעי כתות:
<http://www.infokatot.com/%D7%93%D7%95-%D7%97-%D7%9E%D7%A9%D7%A8%D7%93-%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%95%D7%97%D7%94-2011.html>

הדבקים, השליכו אבנים לעבר מכוניותיהם ועוד.⁴⁰ ארגון יד לאחים מתנגד לתודעת קרישנה גם באמצעות פניה לרשויות המדינה; כך, לדוגמה, פנה הארגון לרשויות מונוציפליות שונות במטרה "להזהיר" אותן מפני פעילויות התנועה, דבר שהביא לסגירת מסעדה צמחונית שהופעלה ע"י התנועה בחיפה, לדרישה (מיותרת לדעתם) לאישורים על פעילות מסחרית ולגביית מס, לניתוק אספקת מים למתחם בו התגוררה קבוצת דבקים בשנות ה-80 בקריית טבעון ואף לסירוב של עיריית רעננה לאשר פתיחת עסק שהיה אמור להיות מנוהל על ידי חברי התנועה ומוקדש למטרותיה.⁴¹ גם היום מתנגד ארגון יד לאחים לתנועת הרא קרישנה, תוך שהוא מתמקד בקבוצה בחריש ובמנהיגיה, גד ודורית לובן. ההאשמות, המופיעות באתר האינטרנט של הארגון, כוללות האשמה ב-"עבודת אלילים", בפגיעה נפשית בחברי "הכת", בפירוק משפחות, במעשי רמאות ובהתנגדות למדינה.⁴²

ארגון נוסף המוביל את ההתנגדות לתנועת הרא קרישנה הוא "המרכז לנפגעי כתות". בניגוד לארגון יד לאחים, המתנגד לכל מה שהוא לשיטתו עבודת אלילים, המרכז לנפגעי כתות מבחין בין תרגול תודעת קרישנה, המהווה לראייתו דרך רוחנית לגיטימית ובין התרגול הספציפי הנעשה בקבוצה בחריש בהנהגתם של גד ודורית לובן. המרכז לנפגעי כתות טוען כי בקבוצה זו מתקיימים מאפיינים של כת, שבה המנהיגים הכריזמטיים והסמכותניים מפעילים מדיניות של הפרד ומשול בין חברי התנועה (ובכלל זה תרבות של הלשנה וענישה), שולטים בחייהם, מנתקים אותם ממשפחותיהם ועוד.⁴³

המרכז הישראלי לנפגעי כתות מוסיף וטוען בהתבסס על עדויות של מספר דבקים שעזבו את הקהילה בחריש, כי תחת הכותרת 'התפתחות אישית' גד ודורית לובן טיפלו בחברי הקבוצה בטכניקות אלטרנטיביות לטיפול רגשי מבלי שהם מוסמכים לעסוק בהן בצורה רשמית. השימוש בטכניקות הללו, על פי הטענה, מאפשר שליטה פסיכולוגית של מנהיגי הקבוצה על הדבקים. כנגד האשמות אלו טוענים דבקים מחריש כי אין בקבוצה שום ממד של שליטה וכי כל חבריה מנהלים את חייהם באופן אוטונומי.

עד היום לא התגלתה כל פעילות פלילית בקבוצה ולא ננקטו צעדים משפטיים נגדה. חבר פעיל בקהילה בחריש ציין בראיון ביולי 2016 כי הדוחות שהתפרסמו על ידי הרשויות והמרכז לנפגעי כתות בשילוב עם הסיקור התקשורתי, מייצרים ידע מוטעה על

⁴⁰ N. Zaidman. The response of Israeli Society to New Religious Movements: ISKON and Teshuva. Journal for the Scientific Study Of Religion 31, No. 3 (1992): 287.

⁴¹ N. Zaidman. The response of Israeli Society to New Religious Movements: ISKON and Teshuva. Journal for the Scientific Study of Religion 31, No. 3 (1992): 287.

⁴² יד לאחים, הרא קרישנה, מתוך אתר האינטרנט [יד לאחים](#), אין תאריך.

⁴³ המרכז לנפגעי כתות, הרא קרישנה בחריש, מתוך אתר האינטרנט [המרכז לנפגעי כתות](#), אין תאריך.

אודות תודעת קרישנה, המוביל להטיה מתמדת נגדם. לטענתו, הדו"חות מקבעים את התודעה הציבורית ומסמנים את הקהילה בחריש ככת בעייתית, על אף שאין הוכחות למעשים פוגעניים בה. בדו"ח הראשון שנכתב על הקבוצה נוצרה לדבריו הטיה, שהתבססה בעיקר על הביקורת על התנועה בארה"ב ולא על פעילותה בישראל, ואילו הדוחות האחרים המשיכו את ההטיה של הדו"ח הראשון. חבר זה טוען כי בדו"ח משרד הרווחה משנת 2011, למשל, עיקר החומר על הרא קרישנה נאסף על ידי המרכז לנפגעי כתות; מרכז אשר מראש מוטה במניעיו ומבקש לסמן את הקהילה בחריש ככת. הפעיל גם ציין כי ההגדרה של הרא קרישנה ככת סגורה, המופיעה בדו"ח זה, מתחכשת לעובדה כי הקהילה אינה שיתופית במובן הכלכלי וכי כל משפחה גרעינית חיה חיים עצמאיים ומחליטה בעצמה על צעדיה. הוא מוסיף וטוען כי כמו בכל קהילה, גם בקהילתו נעשו טעויות והיו בה גם בעיות וחיכוכים, אך לדבריו הופקו מכך לקחים מעשיים.

בשנת 2011 הייתה הרא קרישנה במרכז של התדיינות משפטית אשר עסקה במדיניות משרד החינוך ושהסתיימה בהחלטה לטובת עמותה הקשורה לתנועה. עמותת בית חינוך 'אננדה' הקשורה לתנועת הרא קרישנה הגישה ערר על החלטת משרד החינוך שלא לאפשר את פעילותו של גן ילדים בקיבוץ ברקאי ברוח תורת היוגה, אשר הוקם ע"י קבוצת הורים חברי התנועה. וועדת הערר קיבלה את הערר של העמותה, תוך קביעה כי הגישה החינוכית שננקטת בגן אינה פסולה וכי על משרד החינוך היה לבחון את הדברים באופן מעמיק יותר ולהבחין בין מדיניות החינוך הראויה בעיני המשרד לשאלה העקרונית לגבי של תחומי יסוד ועקרונות ליבה בתוכנית הפעילות של הגן שיש בחסרונם כדי להביא לפגיעה ממשית בילדים הלומדים בו.⁴⁴

7. פרסומים על התנועה

7.1. ספרות של התנועה עצמה

את עיקר הפרסומים על התנועה בעברית ניתן למצוא באתר "[יוגה של אהבה](#)", שבו מפורסמים מאמרים רבים המסבירים את הפילוסופיה של תודעת קרישנה ואת עקרונות הבהקטי יוגה. כמו כן, בהרשמה לאתר ניתן לקבל קישורים להורדת ספרים מתורגמים, כגון: *בהגווד גיטה (כפי שהיא)*, *פרבהופאדה*, *שרימד בהאגותם* (ספר ראשון ועד תשיעי) ועוד.

7.2. אתרי אינטרנט של הקבוצה

⁴⁴ ראו דו"ח מרכז מידע 'תנועות דתיות חדשות במשפט הישראלי'

[אתר הקבוצה בחריש](#)

[עמוד הפייסבוק של הקבוצה](#)

[אתר הקבוצה באריאל](#)

[עמוד הפייסבוק של הקבוצה](#)

[אתר ISKCON העולמי](#)

7.3. כתבות בעיתונות

[כתבה בחדשות ערוץ 2](#)

[כתבה בחדשות ערוץ 10](#)

[כתבה ממדור '7 ימים' של 'דיעות אחרונות'](#)

[כתבה בתכנית 'העולם הבוקר' ערוץ 10](#)

7.4. ספרות ביקורתית נגד התנועה

[קבוצת הרא קרישנה במרכז הישראלי לנפגעי כתות](#)

[קבוצת הרא קרישנה בארגון יד לאחים](#)

7.5. ספרות מחקרית על התנועה

על התנועה בישראל

זיידמן, נורית. הרא קרישנה בישראל; ניתוח אנתרופולוגי של תנועה דתית. קשריה עם הסביבה ויכולת התפתחותה. עבודת גמר לתואר "מוסמך", אוניברסיטת בן גוריון, 1990.

Zaidman-Dvir, Nurit, and Sharoti, Stephen. "The response of Israeli society to new religious movements: ISKCON and Teshuvah". Journal for the Scientific Study of Religion 31, no.3 (1992): 279-295.

על התנועה בעולם:

הספרות המחקרית אשר עוסקת בתנועה בעולם היא ענפה וכוללת מקורות רבים, להלן שלושה ספרים הסוקרים בהרחבה את התנועה ואת כלל הסוגיות שבהן עסקנו בדו"ח:

Bromley, D, G. and Lary, D. *Krishna Consciousness in the West*. Lewisburg: Bucknell University Press, 1989.

Bryant, E. and Ekstrand, M. *The Hare Krishna Movement : The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. New York : Columbia University Press, 2004

Rochford, E. *Hare Krishna Transformed*. New York: New York University Press, 2007.

הכינו את הדו"ח: ד"ר רחל ורצברגר, וויאנה דייטש

תאריך עדכון אחרון: 16.1.17